

The Rich, the Poor, and the Evil?

jziring@migdalthatorah.org

1. שו"ת רדב"ז חלק ד סימן רלב (אלף שג)

דע כי יש באגדה דבר נגלה ונסתר והנגלה מושך את הלב והנסתר לא נתן אלא ליודעים חן והם כבשונו של עולם וראוי להסתירם ממי שאינו ראוי להם דכתיב דבש וחלב תחת לשונך. וא"כ הכותב אגדתא או הדורשה ברבים ראוי לעונש גדול ממ"נ אם הקורא בספר או השומע את הדרשה הוא עם הארץ נמשך אחר פשט האגדה ולא ילמוד שום לימוד אחר וכבר ידע כי הגמרא מביאה ליד מעשה ואם הוא רשע יתלוצץ על דברי רבותינו ז"ל. ואם הוא מבין קצת יאמר אפשר לדבר הפשוט הזה כיון בעל המאמר ויחשוב מחשבות בלתי אמתיות אשר לא עלו על לב בעל המאמר כאשר אירע בדורות אלו שעושיין במאמרי רז"ל פירושים אשר לא כן ואם הוא מתחיל בחכמה האמתית יטעה מדרך השכל באשר אין לו רב מורה לו הדרך ישכון אור אבל כשהדברים נמסרים פה אל פה מה שישתפק לו יורה מלמדו. נמצא זה הכותב האגדה או הדורשה ברבים נותן סודות אלהים ושמותיו הקדושים מדרס לפתאים וראוי לעונש גדול והשומעם אינו מקבל שכר שהרי אינו מבין אלא פשטי הדברים וטוב היה לשמוע דרשת הדינים כדי שידע דיני איסור והיתר ולכן אינו מקבל שכר על השמיעה.... ולא כתובה ספר באנפי נפשיה אלא מאמרים מפוזרים בגמרא כדי שמי שאין יודע סוד המאמר יסתפק בסיפור האגדה וינוח שכלו מעט מפלפול הגמרא. ומי שיבין סוד המאמר על ידי כך יזכור הסוד אשר בו ויתבונן עליו

2. תלמוד בבלי מסכת יומא דף לה עמוד ב

תנו רבנן: עני ועשיר ורשע באין לדין,

לעני אומרים לו: מפני מה לא עסקת בתורה? אם אומר: עני הייתי וטרוד במזונותי אומרים לו: כלום עני היית יותר מהלל? אמרו עליו על הלל הזקן שבכל יום ויום היה עושה ומשתכר בטרפיק, חציו היה נותן לשומר בית המדרש, וחציו לפרנסתו ולפרנסת אנשי ביתו. פעם אחת לא מצא להשתכר, ולא הניחו שומר בית המדרש להכנס. עלה ונתלה וישב על פי ארובה כדי שישמע דברי אלהים חיים מפני שמעיה ואבטליון. אמרו: אותו היום ערב שבת היה, ותקופת טבת היתה, וירד עליו שלג מן השמים. כשעלה עמוד השחר אמר לו שמעיה לאבטליון: אבטליון אחי! בכל יום הבית מאיר, והיום אפל, שמא יום המעונן הוא? הציצו עיניהן וראו דמות אדם בארובה, עלו ומצאו עליו רום שלש אמות שלג. פרקוהו, והרחיצוהו, וסיכוהו, והושיבוהו כנגד המדורה. אמרו: ראוי זה לחלל עליו את השבת. עשיר אומרים לו: מפני מה לא עסקת בתורה?

אם אומר עשיר הייתי וטרוד הייתי בנכסי אומרים לו כלום עשיר היית יותר מרבי אלעזר? אמרו עליו על רבי אלעזר בן חרסום שהניח לו אביו אלף עיירות ביבשה, וכנגדן אלף ספינות בים, ובכל יום ויום נוטל נאד של קמח על כתיפו ומהלך מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה. פעם אחת מצאוהו עבדיו ועשו בו אנגריא. אמר להן: בבקשה מכם, הניחוני ואלך ללמוד תורה! אמרו לו: חיי רבי אלעזר בן חרסום שאין מניחין אותך! ומימיו לא הלך וראה אותן, אלא יושב ועוסק בתורה כל היום וכל הלילה.

רשע אומרים לו: מפני מה לא עסקת בתורה? אם אומר: נאה הייתי וטרוד ביצרי (היה) + מסורת הש"ס: [הייתי] + אומרים לו: כלום נאה היית מיוסף? אמרו עליו על יוסף הצדיק: בכל יום ויום היתה אשת פוטיפר משדלתו בדברים, בגדים שלבשה לו שחרית לא לבשה לו ערבית, בגדים שלבשה לו ערבית לא לבשה לו שחרית. אמרה לו: השמע לי! אמר לה: לאו. אמרה לו: הריני חובשתך בבית האסורין. - אמר לה: ה' מתיר אסורים - הריני כופפת קומתך - ה' זקף כפופים, - הריני מסמא את עיניך - ה' פקח עורים. נתנה לו אלף ככרי כסף לשמוע אליה לשכב אצלה להיות עמה ולא רצה לשמוע אליה. לשכב אצלה - בעולם הזה, להיות עמה - לעולם הבא. נמצא, הלל מחייב את העניים, רבי אלעזר בן חרסום מחייב את העשירים, יוסף מחייב את הרשעים.

נקרא שמו על שם מעשה יוסף הצדיק, אמר הקדוש ברוך הוא אלי שמע יוסף שצויתיו על הזנות, ולא שמע אל אדונתו, שהיתה מפתה אותו:

3. ילקוט שמעוני תורה פרשת וישב [המתחיל ברמז קמ]

רשע אומרים לו מפני מה לא עסקת בתורה אומר נאה וטרוד ביצרי הייתי אומרים לו כלום היית יפה תואר יותר מיוסף הצדיק, אמרו עליו שהיתה אשת פוטיפר משדלתו בדברים בגדים שלבשה לו שחרית לא לבשה לו ערבית ערבית לא לבשה לו שחרית, אמרה לו השמע לי אמר לה לא, נתנה לו אלף ככר כסף ולא שמע אליה, נמצא הלל מחייב את העניים ורבי אלעזר בן חרסום מחייב את העשירים ויוסף הצדיק מחייב את הרשעים:

4. תלמוד בבלי סוכה נב עמוד א

כל הגדול מחברו יצרו גדול הימנו

5. Abraham Lincoln

People who have no vices, have very few virtues.

6. תלמוד בבלי מסכת קידושין דף ל עמוד ב

ת"ר: ושמתם - סם תם, נמשלה תורה כסם חיים; משל, לאדם שהכה את בנו מכה גדולה והניח לו רטיה על מכתו, ואמר לו: בני, כל זמן שהרטיה זו על מכתך, אכול מה שהנאתך ושתה מה שהנאתך, ורחוץ בין בחמין בין בצונן ואין אתה מתיירא, ואם אתה מעבירה הרי היא מעלה נומי; כך הקדוש ברוך הוא אמר להם לישראל: בני, בראתי יצר הרע ובראתי לו תורה תבלין, ואם אתם עוסקים בתורה - אין אתם נמסרים בידו, שנאמר: הלא אם תטיב שאת, ואם אין אתם עוסקין בתורה - אתם נמסרים בידו, שנא': לפתח חטאת רובץ, ולא עוד, אלא שכל משאו ומתנו בו, שנאמר: ואלך תשווקתו, ואם אתה רוצה אתה מושל בו, שנאמר: ואתה תמשל בו.

7. רש"י בראשית פרק מה פסוק כז

את כל דברי יוסף - סימן מסר להם במה היה עוסק כשפירש ממנו, בפרשת עגלה ערופה, זהו שאמר וירא את העגלות אשר שלח יוסף ולא אמר אשר שלח פרעה

8. מסכתות קטנות מסכת אבות דרבי נתן נוסחא א פרק טז ד"ה ויש אומרים

ואל תתמה על יוסף הצדיק שהרי רבי צדוק היה גדול הדור כשנשבה לרומי נטלתו מטרוניתא אחת ושגרה לו שפחה אחת יפה. כיון שראה אותה נתן עיניו בכותל שלא יראנה והיה יושב ושונה כל הלילה. לשחרית הלכה והקבילה אצל גבירתה. אמרה לה שוה לי המות משתנתני לאיש הזה. שלחה וקראה לו ואמרה לו מפני מה לא עשית עם אשה זאת כדרך שיעשו בני אדם. אמר לה ומה אעשה מכהונה גדולה אני ממשפחה גדולה אני אמרתי שמא אבא עליה והרביתי ממזרים בישראל. כיון ששמעה דבריו צותה עליו ופטרתו בכבוד גדול:

*Think about Yosef's life – he was rich (viceroy), poor (prisoner/slave), in addition to what we saw above.

תלמוד בבלי מסכת יומא דף לה עמוד ב

אמרו עליו על רבי אלעזר בן חרסום שעשתה לו אמו כתונת משתי ריבוא, ולא הניחוהו אחיו הכהנים ללובשה, מפני שנראה כערום.

9. דר. יונתן פיינטוך

זיקה נוספת קיימת בין דמותו של יוסף בסיפור לדמותו של ר' אלעזר בן חרסום בסוגייה שדנה בבגדי הכהן. על ר' אלעזר בן חרסום מסופר שאמו עשתה לו כתונת מיוחדת שעוררה את מחאת אחיו הכהנים, שלא הניחוהו ללבושה. תיאור זה מזכיר את הסיפור המקראי על יוסף, הן בלשונו ('שעשתה לו אמו כתנת' – 'ועשה לו כתנת פסים', (בראשית ל"ז, ג)) והן בתוכנו: אביו של יוסף עשה לו כתונת מיוחדת, שעוררה את חמתם של אחיו (אמנם מסיבה שונה), ולבסוף הם מפשיטים אותה ממנו. בסיפור המקראי על אשת פוטיפר, אליו מתייחס הסיפור הדרשני באגדה שלפנינו, מאבד יוסף פעם נוספת את בגדו (בראשית ל"ט, י-יב): 'וַיְהִי כַּדְבָרָה אֶל יוֹסֵף יוֹם יוֹם[9] וְלֹא שָׁמַע אֱלֹהִים לְשָׁכַב אֶצְלָהּ לְהִיטֵת עִמָּה. וַיְהִי כִּהְיוֹם הַזֶּה וַיָּבֵא הַבַּיִתָּה לַעֲשׂוֹת מְלֶאכֶתָּה וַאֲיֵן אִישׁ מֵאֲנָשֵׁי הַבַּיִת שֵׁם בְּנֵי־לֵוִי. וַתִּתְפָּשֶׂהוּ בְּבִגְדוֹ לְאֹמֶר שְׂכָבָה עִמִּי וַיַּעֲזֹב בְּגָדוֹ בְּיָדָהּ וַיֵּנֶס וַיֵּצֵא הַחוּצָה.' הזיקות הנ"ל בין האגדה לבין הדיון ההלכתי שקדם לה אינן נראות מקריות, ונראה כי הן מצביעות על קשר אמיץ (שאינו רק אסוציאטיבי) בין האגדה לדיון שקדם לה בסוגיה. ממילא, יש לנסות ולהתחקות על טיב הקשר בין הברייתא האגדית הנ"ל לבין הסוגיה שהיא משובצת בה, סוגיית בגדי הכהן הגדול ביום הכיפורים. על קשר זה ומשמעות הזיקות השונות שעליהן הצבענו נדון א"ה בשיעור הבא, שיחתום את דיוננו באגדה זו.

רגישותם של חז"ל למידת הגאווה בהקשר של בגדי הכהן הגדול מפורשת בנימוק שמובא בירושלמי לכך שהכהן הגדול ביום הכיפורים משמש בבגדי לבן ולא בבגדי זהב (ירושלמי, יומא פ"ז ה"א ד' ע"ב): [11]... מפני מה אינו משמש בבגדי זהב? מפני הגאווה. א"ר סימון על שם אל תתהדר לפני מלך...!

הבעייתיות שבהתהדרותו של ר' אלעזר בן חרסום 'הכהן' בבגדי לבן יקרים מודגשת במיוחד לאור הדברים הללו של הירושלמי, היות והיא מנוגדת לרוח שייצרה, לפי הדעות הנ"ל בירושלמי, את ההלכה המיוחדת של עבודה בבגדי לבן דווקא ביום הקדוש. אמנם, המשנה עצמה מתירה לכהן 'להוסיף משלו' על ערכם של בגדי לבן הבסיסיים, וייתכן שהיו כוהנים שהוסיפו משלהם לשם שמיים, והיה בכך הידור מצווה (כך נראה בתיאור הראשון לגבי ישמעאל בן פיאב). ברם, נראה שבעניין זה קיים גבול (שקשה להגדירו בדיוק, וייתכן שהוא דק ועדין) בין תוספת ראויה לבין תוספת שמשדרת ראוותנות ומנוגדת לרוח שאמור לסמל השימוש בבגדי לבן במקום בבגדי זהב. מכל מקום, אף שהביקורת המופיעה בברייתא על כהן מסוים זה היא אולי עדינה ומרומזת, נראה שהיא מצטרפת למה שהוזכר לעיל על יחסם של חכמים לכהני שלהי הבית השני.

דמותו של ר' אלעזר בן חרסום, כפי שהיא מופיעה בברייתא האגדית של 'עני עשיר ורשע' מייצגת את הקוטב השני (לצורך הלומדים שאינם זוכרים את הסיפור - הסיפור מופיע שוב בהערת השוליים הבאה [12]). בברייתא זו, ר' אלעזר בן חרסום מתואר כמי שלמרות שאביו הוריש לו עושר מופלג, הוא אינו מתעניין בו כלל, ובוודאי שאינו עסוק בהצגת עושרו לעין כל. יתר על כן, נראה מן הסיפור שר' אלעזר חי בבריחה מתמדת מאור הזרקורים, ומגן בחירוף נפש על אלמוניותו. על פי הסיפור, האנונימיות יקרה לו עד מאד, היות והיא הסיכוי היחיד שלו להמשיך ולעסוק בתורה - ברגע שיחזור להיות ר' אלעזר בן חרסום בעל הנכסים הרבים תינטל ממנו חירותו לעסוק בתורה. ר' אלעזר בן חרסום זה, שמוותר על כל עושרו ומעמדו, ואף מוכן לספוג השפלה קשה מידי עבדיו בכדי להתמסר ללימוד תורה, משמש כניגוד לדמות הכהן שעומד על המזבח, 'במרכז הבמה', ומפגין לעין כל את עושרו המופלג. אין אנו יודעים מספיק על חייו של ר' אלעזר בן חרסום, ועל התקופה בחייו שאליו מתייחס כל אחד מהתיאורים, אך קריאת הברייתות שבסוגייתנו ברצף נראית כמציגה בפנינו תהליך של תיקון שמבצע כהן זה, כאשר הוא בורח מעשרו וממעמדו המכובד ועוסק בתורה.

הזיקות בין סוגיית הבגדים לסיפור יוסף מתבארות בדרך דומה. גם יוסף עובר בחייו תהליך דומה של תיקון: יוסף הצעיר מקבל את כתונת הפסים (מאביו, בדומה לר' אלעזר בן חרסום 'הכהן' שמתואר בברייתא שקודמת לאגדה, שמקבל כתונת יקרה מאמו) ולובשה על אף ניקור העיניים והקנאה שהיא גורמת לאחיו [13]. כתוצאה מ'לבישה' זו האחים מורידים ממנו בכוח את הכתונת (בדומה לכהנים שלא הניחו לר' אלעזר בן חרסום לשמש עם הכתונת השקופה). ברם, בהמשך דרכו, במפגש עם אשת פוטיפר, הוא עומד ביצרו, ובאופן סמלי הוא מוותר הפעם מרצונו על בגדו, כאמצעי להימלט מן החטא. יתכן שבכך מוצג שוב תיקון לכהן שלובש בגדים מהודרים מאד. ברם, יתכן שבסיפור יוסף רמזה גם ביקורת חריפה יותר. כבר הצבענו לעיל על ההקבלה בין התיאור של אשת פוטיפר: 'בגדים שלבשה לו שחרית לא לבשה לו ערבית'... לבין התיאורים המופיעים במשנה. כאן החיבור בין הסוגיה לסיפור רומז כי החלפת 'בגדי לבן' של הכהן באמצע היום, שיכולה להיות לכבוד למקדש ולעבודת היום, עלולה, כאשר מדובר בכהן שמרוכז ביופיו והדרו ומכבד בהם את עצמו, להיות מקבילה להחלפת בגדים שנעשית לצורך חטא. ברקע העניין כאן מהדהד משפט שמופיע לקראת סוף הפרק, לגבי אותם ממונים שלא גילו את 'סודות המקצוע' שלהם: 'אבותיך לפי שנתכוונו לרבות כבודם ולמעט כבוד שמים'...!